

TUDOMÁNY ÉS KÖZPOLITIKA

Vitazáró

Szabó Márton

(professor emeritus, az MTA PTI külső munkatársa, az ELTE, a BCE és az NKE óraadó tanára)

A Politikatudományi Szemle 2012. évi 3. számában megjelent tanulmányom a közpolitika gyakorlatának és elemzésének egyik figyelemre méltó új irányzatát mutatta be, a *közpolitikai diskurzuselemzést* (Szabó, 2012). A megjelenést Gajduschek György, Pál Gábor, Bretter Zoltán és Illés Gábor hozzászólása követte. Közülük Gajduschek hevesen vitatta tanulmányom tudományos szemléletét és javaslatait, Bretter Zoltán és Illés Gábor a tanulmányban kifejtett tudományfelfogás mellett érveltek, Pál Gábor pedig a lehetséges közös pontokat kereste a hagyományos és az újabb közpolitikaelemzési törekvések között.

A vita során, úgy látom, négy alapvető kérdés fogalmazódott meg. Az első az a probléma, hogy hazai viszonylatban milyen értelme és haszna lehet a javaslatomnak. A második a politikai diskurzus státusának a kérdése. A harmadik annak a tudományos szemléletnek az érvényessége, amit a közpolitikai diskurzuselemzők képviselnek. A negyedik pedig a hagyományos és az új szemlélet lehetséges közeledése, a *modus vivendi* megtalálása. Vitazárómban ezeket a problémákat veszem sorra. Előzetesen jelezném, hogy mivel Gajduschek szinte minden részében vitatta tanulmányom állításait, a többiek pedig inkább támogatták, vitazárómban döntően az ő megállapításait teszem vizsgálat tárgyává, s ehhez kapcsolom a többi hozzászóló érveit.

1. A HELYZETRŐL: A LONDONI SZÍN SZINDRÓMA ÉS A KÖZPOLITIKA

Az alcím Madách Imre *Az ember tragédiája* XI. színére utal, ami egy tipikus kelet-európai dilemmát fogalmaz meg drámai formában. A darabban sorra látjuk megjelenni a szabad versenyes kapitalizmus haszonlesőit és áldozatait, miközben Magyarországon még csak akkortájt kezdik megteremteni a polgárosodás feltételeit és a kapitalista gazdálkodás kereteit, amikor 1862-ben Madách a Tragédiát megírta és megjelentette. A londoni szín kérdésfeltevése nyilvánvaló: akarjuk-e megteremteni azt a jövőt, ami ennyi szenvedést hoz majd ránk is, esetleg elkerülhetők a bajok (legalább is ezek egy része), ha tanulunk az előtünk járó népek hibáiból? Az én álláspontom a dolgozatban egyértelmű: ne a

kívánatos jövőnk rossz múltját próbáljunk megteremteni, hanem azt és olyan módon, ahogyan a „fejlett nyugati országokban” korrigálni próbálják saját hibáikat, jelen esetben a közpolitikai programok kudarcait, ezek negatív következményeit. Az általam támogatott norma ellentmondásossága azonban nyilvánvaló: annak a gyakorlatnak és elemzésnek a *korrigálására* biztatom a kollégákat, amit még be sem vezettünk, s ha mégis, csak helyel-közzel működik valahogy.

Tudhatóan hazánkban a közpolitika afféle periférikus „valami”, ami a politika széles palettáján eltörpül a hatalmi harcok látványvilágához képest, mind a médiában, mind a politikusi praxisban, mind az állampolgári gondolkodásban. Pedig a hatalomra jutott személyek, mondhatnám úgy lazán, csak csinálnak valamit két választás között, mindenekelőtt köz- és szakpolitikát, ami évi kábé tizenötezer milliárd forint közpénz beszedését és elkötését jelenti például 2014-ben, nem beszélve az uniós pénzügyi forrásokról. De a politikatudomány sokdrangú kérdésként kezeli az ügyet (kivéve a közigazgatás-tudomány és a közgazdaságtan bizonyos szegmenseit), a gyakorlat pedig a közpolitikai programok megvalósítását az apparátusok belső ügyévé igyekszik tenni, amely még a legortodoxabb közpolitikai elemzéstől is tartózkodik.

Én ezt az állapotot tarthatatlannak vélem, s magam annyit próbáltam tenni az ügy érdekében, túl az itt elemzett tanulmány megírásán, hogy kidolgoztam egy lehetséges *Közpolitikai MA program* képzési és kimeneti követelményrendszerét mint egy öt évvel ezelőtt, s házaltam vele a hazai politikatudományi tanszékeken azzal a céllal, hogy a programot szakalapítási kérelemként konzorciumban adjuk be a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz, hogy aztán az egyetem, amely a feltételeket megteremti hozzá, tudjon ilyen MA programot is indítani, ne csak általános politikatudományt. Mit mondjak, teljes volt a kudarc: érdektelenség (mi így is jól megvagyunk), féltékenységek (te ehhez nem értesz), pozícióféltés (van már ilyen szakirányunk), kishitűség (most vágott vissza a MAB egy másik politikatudományi MA programot) és egyebek. Mindezzel párhuzamosan írtam meg *A közügy politikaelmélete* című könyvem (Szabó, 2014), amely ugyan nem közvetlenül közpolitikai elemzésekkel foglalkozik, de reményeim szerint hozzájárulhat a közügyek szakszerű, értelmes és demokratikus gondozásához.

Gajdoschek panaszát tehát teljesen megalapozottnak tartom a témában. Egyrészt, mondja, hazánkban „nincsenek tényleges közpolitikák és főleg közpolitika-elemzések” (Gajdoschek, 2013: 124.). Az a helyzet, hogy még „kormányzati szervezetben sem nagyon találkozunk a klasszikus értelemben vett közpolitika-elemzéssel. Ilyen szakértőket lényegében egyáltalán nem találunk a minisztériumokban, és ilyen háttérintézmények sem nagyon működtek, illetve tevékenységük nehezen lenne ilyenként értelmezhető. Hiányzik az ilyen jellegű szakértelem. Így például kétlem, hogy találnánk tíz embert a közszférában, aki készségszinten tudna költség-haszon elemzéseket csinálni, ami a

klasszikus közpolitika-elemzés legtipikusabb módszere. Láthatóan erre nincs jelentős igény a kormányzati politika és a közigazgatás vezetői részéről sem” (124. oldal).

Ez egy fájdalmas és pontos diagnózis, mármint az, hogy Magyarországon „nincs klasszikus közpolitika-elemzés” (uo.). Kérdezhetjük, akkor mi van helyette: talán az apparátusok hallgatóg önkénye, a közpénzek „lenyúlásának” sötét gyakorlata, ad hoc intézkedések sorozata, vagy valami más? Vitapartnerem szerint szimplán „süket duma”. Mint írja; „Mindenre és mindennek az ellenkezőjére is van narratíva. A tévé tele van politológus szakértőkkel, akik a kommunikációt, a diskurzust elemzik. Közülük csak néhányan, mintegy lábjegyzetben utalnak a közpolitikai probléma tényleges összefüggéseire is (pl. nyugdíjak kapcsán a nyugdíjassza működésére)” (uo.). A közpolitikát a pártok pártos értelmezése uralja, szövi tovább a leírását. Ebben a vonatkozásban is „csak pártok által kínált narratívák vannak, általában akkor is, ha civilként, sőt gyakran akkor is ha „szakértőként” adják elő a médiában” (125. oldal). Ám a politikus ezekben az ügyekben vagy cinikus vagy tudatlan. Hiszen „milyen következtetéseket lehet levonni az olyan narratívákból, amelyben a politikus egyetlen rövid beszédben azt mondja, hogy elutasítja a tandíjat és – néhány mondattal később – az egyetemek önfinanszírozásának híve” (uo.). Ezt az állapotot én „közpolitikai tudatlanságnak” nevezném, amit világosan mutat az a gyakorlat, amit Gajdusчек egy másik írásából ismerhetünk meg. Egy kiterjedt kutatása alapján azt állapították meg, hogy hazánkban a közpolitikai programok irányítói alapvetően egy dogmatikus jogfelfogás alapján vélik a programokat sikeresen megvalósíthatónak: megfelelő jogszabályok, elegendő pénz, és sínen vagyunk, esetleg némi kommunikáció, ha akadozik a szerelvény (Gajdusчек, 2012.).

Előttünk áll tehát a kelet-európai történelmi megkésetttség „londoni szín szindrómája”. Néhány tájékozott egyén, nyugat-európai mintát követve, szeretne olyat tenni, ami reményei szerint hazája javára van, hiszen az „előttünk járó országok” példája világosan kijelöli a haladás irányát. A példa vonzereje azonban gyenge, ugyanis még nem dőltek le mindenhol „a mohos korlátfalak”, ahogy Ádám mondja a darabban, s ezzel együtt azonban az is látszik, hogy „ragyogó jövőnk” nem is olyan ragyogó, a kebelnek megnyílt „szabad versenyter” (Ádám) sok bűnnel terhes és sok ártatlan áldozatot követel. Mi tehát a teendő? Meneküljünk utópiába, füttyöljünk a világ bajaira, legyünk akarnokok, esetleg kritikusan kövessük a mintát? Gajdusчек egyrészt jó diagnosztaként azt regisztrálja, hogy a közpolitikai témában főleg „politikai duma” van, mint fentebb jeleztem is. Szinte, mint Madách korában: több az önbecsapó és közámító „szép beszéd”, mint a tárgyilagosság, a napi aprómunka, vagy ahogy Gajdusчек írja, még egy egyszerű költség-haszon elemzés is ritka kivételnek számít.

Mindebből a tényhalmazból azonban vitapartnerem súlyosan téves következtetésre jut: a közpolitikát is uraló közéleti beszéd mindenestől primitív és manipulatív, ezért felesleges foglalkozni vele. Én azonban itt megfontoltságot és óvatosságot proponálnék, és azt mondanám; ne öntsük ki a fürdővízzel a gyereket is, s próbáljuk az erdőt is látni, ne csak a fákat. Természetesen van ilyen diskurzus és narratíva is, de csendesen kérdezném: minden közéleti megnyilatkozás ilyen? Ha nem, akkor *miért csak a rossz diskurzus tekinthető diskurzusnak*. A valóság pontos ábrázolására törekvő beszéd például micsoda? Van egy rossz hírem Gajduscek számára; az ő beszéde és elemzése is diskurzus, bár nem gondolom, hogy „süket duma” lenne. Ő tudományos diskurzust folytat, a politikus meg politikait. Vagyis vitánkban kulcskérdés, hogy *minek tekintjük a diskurzust*.

2. A DISKURZUSRÓL: SÜKET DUMA AVAGY A POLITIKA JELENTÉSES VALÓSÁGA

Gajduscek nem hagy kétséget afelől, hogy kifejezetten rossz véleménnyel van a közpolitika kapcsán megnyilatkozó „szövegelésekről”. Szerinte ezek a beszédek nélkülözik a szakértelmet, a tárgyilagosságot és a pártatlanságot. Sajnos az elemzők beszéde is, teszi hozzá. Ezt írja: „a nyilvános politikai diskurzusban én szinte mindig csak »meséket« látok. Mert itt mesélni kell!” (123. oldal). Ezek után önként adódódik a kérdés: vajon mi értelme van így a közpolitikai diskurzuselemzésnek? Kétségtelenül semmi, vagy majdnem semmi, válaszolja meg Gajduscek saját kérdését. Talán feltárhatja, hogy mit szeretnének az emberek, milyen céljaik és vágyaik vannak, mivel lennének elégedettek, de ennyi. Véleménye szerint a diskurzuselemzésnek egyetlen komoly feladata van; ideológiakritika alá vonni a beszédeket, leleplezni elfogultságukat és bornírtságukat. A diskurzusok a közpolitikai folyamatok szempontjából ugyanis *lényegtelenek*. „Ha ugyanis a narratíva stratégiai funkciót tölt be, magyaráz és egyszerűen: szemérmetlen hazugság, én viszont elemzőként komolyan veszem, akkor kutatóként tévedek, közpolitika-elemzőként pedig kártékony vagyok.” (124. oldal)

A valóság és a lényeg ugyanis a beszédek *mögött* van, állítja, a politikát kizárólag az érdek vagy a haszon mozgatja. Ezért nem lehet komolyan venni a politikai diskurzusokat. Ugyanis a különböző beszédek igazságigényei rivalizálnak egymással, ezért a beszéd maga nem ad támpontot az igazság eldöntéséhez. A döntő a referencialitás: úgy van-e a valóságban, ahogyan a beszélő mondja. Állítását alátámasztandó, két példát mutat be. „Lehet természetesen az épület szépségéről, funkcionalitásáról, sőt statikai kérdésekről is diskurzust folytatni. Lehet ebben a vitában az építészekét egy véleménynek tekinteni.

De én azt hiszem (nem tudom Szabóval ellentétben-e), hogy az épületek statikai törvényszerűségeknek engedelmessé válnak. Ezek figyelembe vételének hiányában ráomlanak, a bennük esetleg éppen ezzel ellentétes narratívát kifejtkre.” (118. oldal) A másik példája így szól. „Lehet vitázni a minimálbérek, vagy az áfa emelésének hatásairól, és folyik is ilyen szakmai vita, de nem lehet azt mondani, hogy az áfa emelése a szegényeknek kedvez, vagy a minimálbér emelése növeli a foglalkoztatást, mert az nyilvánvalóan nem igaz. (Igaz ettől még lesznek, aki ezt állítják, mert érdekük ezt diktálja.) (119. oldal)

Mi a probléma ezzel a két példával? Vajon bizonyítják-e a diskurzusok lényegtelenességét és érvénytelenségét? Az első egy természettudományi-technikai tényről szól, mint látjuk, s azt demonstrálja, hogy a különböző anyagú szerkezeteknek különböző a terhelhetősége, vagyis ha túlterheljük őket, akkor összeroppannak. De vajon minden statikai kérdéstről folyó diskurzus kimerül egy ezt ignoráló megállapítással? A diskurzuselmélet különben sem azt állítja, hogy csak (egyenértékű) diskurzusok léteznek, hanem azt, hogy minden elképzelt és valóságos létező csak értelmezve, azaz (sokféle) nyelvi formában áll a rendelkezésünkre. Hogyan másképpen, kérdezném? Nem igaz tehát Gajdusчек azon állítása, hogy Szabó „szemlélete szerint csak narratívák vannak” (122. oldal). Ilyen butaságot az ember nem állít. Gajdusчек itt összecsereéli egymással a „mi van” és a „hogyan van” kérdést. Ami pedig az áfa vagy a minimálbér emelésének lehetséges hatásaira vonatkozó példát illeti, nos, itt nemcsak az a gond, hogy valóban nehéz kiszámítani ezek következményeit, hanem az is, hogy a társadalom sokkal képlékenyebb realitás, mint a természet. Ezért a társadalmi életben néha a legképtelenebbnek tűnő eszmék és hitek is „materializálódnak”, életszervező és valóságalkotó tényezővé válnak. Ez akkor is így van, ha ezt nehéz „megemésztenünk”. Illés Gábor hozzászólásában egyébként ennél sokkal részletesebben bemutatja és elemzi az itt felmerülő problémákat (Illés, 2014.).

Gajdusчек azt is szónvá teszi, hogy elemzésemben nem esik szó a közpolitikai diskurzusok hatalmi meghatározottságáról. „A dolgotban megjelenő megközelítéssel szembeni legjelentősebb kifogásom mégis az – írja –, hogy a szerző megfelelkezni látszik arról, hogy a közpolitikai diskurzus politikai környezetben játszódik. Erről a tényről a diskurzusok, narratívák, értelmezések és nyelv kapcsán nemigen esik szó. Márpedig a politika rendszerszerű, rendszerlogikát követő környezetben ritka a tiszta kommunikáció, a diskurzus. Ez a stratégiai kommunikáció világa, hogy Habermas kifejezését említsem. [...] Elgondolkodtató, hogy ebben a jelentős háttérrel felvonultató munkában, a témában meghatározót alkotó, a hazai társadalomtudományban különösen jól ismert szerzőre egyáltalán nincs utalás.” (122. oldal) Ezzel kapcsolatban azt is felelmeleti, hogy a diskurzusokban nem mindenki tud egyenlő eséllyel részt venni, különösképpen a hátrányos társadalmi csoportok tagjai. „A diskurzusban való részvétel lehetősége már maga is egy hatalmi játszma eredménye,

amelyben adott esetben erős szelekciós mechanizmusok érvényesülnek.” (124. oldal)

Valóban nem esik szó ezekről a problémákról a *tanulmányomban*. Máshol viszont elég sokat írok ezekről a kérdésekről. Ennek a dolgozatnak ugyanis az volt a célja, hogy bemutassa a nyugat-európában kibontakozott közpolitikai diskurzuselemző iskolákat, nem pedig az, amit vitapartnerem rendre számon kér rajtam: a politikai közbeszéd általános vizsgálatát. Még egyszer mondanám: korábbi munkáim, egyebek mellett éppen erről szóltak (1998; 2003; 2006), s nemcsak Habermas munkásságát elemeztem és használtam ezekben, hanem sok mindenki másét, olyanokét is, akik esetleg éppen Habermas bírálatait írták már meg. Ez a tanulmány azt tűzte ki célul, hogy megmutassa: a diszkurzív szemlélet jelen van, méghozzá eredményesen, a közpolitikai vizsgálatokban is. Pál Gábor hozzászólása világít rá, hogy a közpolitikai diskurzuselemzések ma már sokkal kiterjedtebbek annál, mint amit egy rövid áttekintő tanulmány jelezni képes, s ez a szemléletekre és az iskolák összetettségére is vonatkozik.

Magyarán, ha a Gajduschek által itt jelzett összefüggésekre valaki kíváncsi, akkor képes tájékozódni, akár magyar nyelvű anyagokban is. Ám ha valaki számára a politikai-közéleti beszéd süket duma csupán, amely a hatalmi törekvések és érdekek leplezését szolgálja, akkor nehéz helyzetbe hozza saját magát: ugyanis már eleve tudja azt, amit pedig vizsgálni kellene. Én egyáltalán nem tagadom az efféle hatalmi meghatározottságot, sőt több helyen bemutatam már a *kritikai diskurzuselemző* iskolát (lásd például Szabó, 2011: 96–100.), amely pontosan úgy vizsgálja a politikai beszédet, ahogy Gajduschek is helyesnek gondolja. Csakhogy ennek a leleplező szemléletnek a hívei, akik a mintegy százötven éves ideológiakritika egyenes örökösei, nem is látnak mást a közéletben, mint nyelvileg folyó manipulációt. Ezért aztán értetlenül állnak a politikai megnyilatkozások összetett világa előtt, egyebek mellett a közpolitikai diskurzuselemzések előtt.

Paul Ricoeur írja, hogy a demokratikus társadalomban senki sem sajátíthatja ki a társadalmi igazság és a közjó meghatározást; ez értelmezésekben és elhatározásokban, vitákban és döntésekben formálódik (Ricoeur, 2000.). Ez szerintem is így van, amit kellemetlen lehet hallani minden nagyokos politikusnak, felkent értelmiségnek, igazságtulajdonosként fungáló tudósnak, vagy éppen társadalommérnöként működő közigazgatónak. Gajduschekkel természetesen egyetértek, amikor azt írja: „A tudományos értelmezést általában magasabb rendűnek tartom a köznapinál, főleg a tájékozatlan állampolgári értelmezésnél.” (119. oldal) A probléma csak az, hogy én nem azt állítottam, hogy minden diskurzus egyenértékű, hanem azt, hogy az állampolgár folyamatosan értelmezi a politikát és értelmezve cselekszik, tetszik ez nekünk kutatóknak vagy sem, igazat állít az állampolgár vagy tévedésben van. Ezért a kutató lehetőleg ne egy értelmezésmentes társadalmi valóság leírására töre-

kedjen, aminek aztán a kutató lesz az igazi értelemadója, hiszen ilyen értelmezésmentes társadalmi valóság egyszerűen nem létezik. Az általam is képviselt interpretatív vagy diszkurzív szemlélet lényege az (és nem más), hogy a társadalomban *a nyelvi és a nyelven kívüli valóság egymásba fonódik*, ezért a kutatások során ezt a realitást *együtt* kell vizsgálni.

3. A TUDOMÁNYRÓL: LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

Én tehát, Gajduschekkel ellentétben, jelentőséget tulajdonítok a nyilvános és közös értelemadásnak, a közpolitikai folyamatokban is, és nem gondolom, hogy kizárólag a tudós-kutató adhat *érvényes* értelmet a közpolitikai valóságnak. Ám ezzel a pozícióval oly annyira kivívom vitapartnerem ellenérzését, hogy felfogásomat egyenesen kitéssékeli a tudomány világából. Bretter Zoltán és Illés Gábor vitaírásukban döntően éppen ezekkel a megismerési kérdésekkel foglalkoznak és vitatják Gajduschek megállapításait, tehát akár elintézettnek is vehetném a dolgot, úgy gondolom azonban, hogy én sem térhetek ki a válasz elől. Annál kevésbé, mert nem először és nem csak tőle hallok efféle megfogalmazásokat.

Gajduschek négy pontban fogalmazza meg saját pozitivistának nevezett episztemológiai alapállását. Felfogásom „lényege [...] – írja –, az a hit, hogy van »odakint« egy megismerhető és leírható objektív valóság”, s úgy véli, ezen objektív valóság megragadása elsőrendűen a tudomány feladata, és a tudomány képes is ezt megtenni (118. oldal). Mégpedig azért mert 1. a pozitivista tudomány *értékmentes*, hiszen célja „a valóság és nem a kutató bemutatása” (uo.). 2. Passzív vagy *szemlélődő*, mert a valóságot megérteni és nem megváltoztatni akarja. 3. *Módszeres*, vagyis elkerülendő a tévedést és a manipulációt, tárgyát „sztenderd eljárás módok, módszertani szabályok” szerint vizsgálja (uo.). 4. A tudomány *általánosít*, az ő szavaival szólva: „A cél, hogy valami általánosat, saját magán túlmutatót tudjunk mondani a »valóságról.«” (uo.) Mindezzel így még rendjén lévőknek is tűnik, hiszen a tudomány művelője igyekszik tárgyilagosan gondolkodni, semlegesesen viselkedni, módszeresen kutatni és a vizsgált egyedi eseten túl általánosabb megállapítást tenni.

Ezek után azonban Gajduschek azt állítja, hogy „mindezzel a Szabó által bemutatott és érzékelhetően el is fogadott álláspont *szöges ellentétben van.*” (uo., kiemelés: Sz. M.) Vagyis munkám és szemlélete kívül van a tudomány világán, ezért aztán az is kétséges, hogy van-e egyáltalán „tudományos hozadéka annak” amit a proponált diszkurzív elemzések feltárnak és javasolnak (uo.). Ezek természetesen súlyos szavak, amelyek válasz után kiáltanak. Válaszomban olyan módon fogunk haladni, hogy először bemutatatom Gajduschek állítását és érveit, utána következnek az én kritikai megjegyzéseim, kiegészítve azokkal az érvekkel, amelyeket a vita többi résztvevője fogalmazott meg.

Ad 1. és 2. A pozitív(ista) tudomány azért *értékmentes*, állítja Gajduschek, mert a tudomány az objektív valóságot akarja bemutatni, és nem a kutatót. Továbbá a kutató a valóság *megfigyelője* és nem alakítója. Az a kutató tehát, aki nem a társadalmi-politikai valóság értéksemleges megfigyelője, kívül van a tudomány világán, vélhetően belépett a politikai praxis területére.

Az értéksemleges vagy nem elkötelezett megfigyelés és leírás a tudomány egyik fontos *normája*, ezért azt tudom mondani, hogy mindenképpen erre kell *törekedni*. Vagyis egy tudós és kutató lehetőleg ne egyik vagy másik párt (rész) nevében és egyoldalúan a javára végezzen kutatásokat, például azt állítva közben, hogy mindez az egyetlen igaz „objektív és tudományos” nézet, és nem is a saját „szent hiteit” próbálja rátukmálni a társadalomra objektív valóságként. A tudományra nézve mindez elég deprimáló tud lenni. Ha erre gondolt Gajduschek, akkor egyetérttek vele. A probléma „csak” az, hogy Gajduschek ezt a normát saját tudományos szemléletét tekintve *megvalósultnak* tételezi, és az esetleges más szemlélet képviselőjét pedig elvitatja. A társadalom megismerésének tárgyilagossága azonban nem ilyen meseszerűen leegyszerűsített: vagy tárgyilagossá vagy pártos, vagy elfogult vagy elfogulatlan, vagy kívül vagy vizsgálattalod tárgyán vagy belül.

A társadalomtudós ugyanis, tetszik neki vagy nem, tud róla vagy nem, *része* vizsgálati tárgyának, vagyis a társadalomnak, nem úgy mint a természettudós. Habermas írja, hogy az a tudós, aki nem része az adott kultúrának, egyszerűen nem is érti, hogy az emberek ott mit mondanak, és hogyan cselekszenek (Habermas, 1994.). Valamit persze mondhat, sőt még abban a hitben is élhet, hogy ő adja meg az adott társadalmi esemény vagy összefüggés egyetlen igaz jelentését. Ám kénytelen szembesülni azzal, hogy vizsgálati objektumai (mármint az emberek) is értelmezik azt, amit ő tudományosan újraértelmez, továbbá tudományosan is vannak értelmező riválisai. A társadalom ugyanis konstruktum, amit mi emberek hozunk létre töprengések és elhatározások, képzelgések és leírások, beszélések és döntések nyomán: keresve a lehetőségek között a nekünk megfelelőt és elkerülve a lehetetlen akarását. A társadalomtudós, bármilyen tudományt művel is, ebben az *értelmezési kavalkádban* szólal meg, és küzd saját érvényes igazságáért. Sokféle pozícióból teheti ezt. Gajduschek a természettudósok szemléletét követi, ami még ma is eléggé általános. Attól azonban, hogy a jelentést és az értelemképzést társadalmi realitásnak tekintjük, még nem lesz a társadalom sem imponderabilis (megfoghatatlan), sem idioszinkretikus (önkényes), mint Gajduschek véli, és a kutató is meg tudja különböztetni saját elkötelezettségeit mások elkötelezettségeitől, saját tevékenységének hatását a társadalom általános realitásától. Minden más félreértés vagy ráfogás, a tudományos iskolák belső hatalmi küzdelme, néha a tudományos paródia szintjén, sajnos.

Ad 3. A tudomány, írja Gajduschek, a tévedést és a manipulációt kizáróan, tárgyát „sztemerd eljárásmodok, módszertani szabályok” szerint vizsgál-

ja, márpedig Szabó Márton tanulmányában az „hangsúlyozódik, hogy nincsenek sztenderd eljárások. Minden eset egyedi és ismételhetetlen.” Márpedig ez „ellentmond a klasszikus tudomány szabályainak. Azok a hibák, amik ki-küszöbölésére a modern tudomány a maga módszertanával jórészt létrejött, újból megjelenhetnek” (118. oldal).

Elismerem, a *módszer fontos*, hiszen empirikus tudományról van szó, amely nem filozófiai belátásokra vagy köznapi tapasztalatokra építi megállapításait. Ismét azt tudom azonban mondani, amit fentebb: nem olyan meseszerűen egyszerű a módszertan kérdése, hogy a sztenderd eljárások alkalmazása eleve kizárja a tévedést. Bár így lenne! A társadalomban ugyanis minden jelenség *egyedi* (szemben a természet stabilan fennálló és pontosan ismétlődő jelenségeivel) továbbá a társadalomban nem lehet sem kísérletezni sem laboratóriumot létrehozni megállapításaink ellenőrzése céljából. Hans-Georg Gadamer írja a XX. század egyik legnagyobb hatású művében, az *Igazság és módszerben*, hogy a történelemre, a társadalomra és a művészetre nézve a tudományos ismeretek igazságát éppen hogy nem a módszer szavatolja, hanem a kutatói *invenció*, miközben egy kutató abszolúte módszeresen végzi a munkáját (Gadamer, 1984.). Rossz hír ez a dogmatikus lelkek és a tudományos betanított munkások számára, de akkor is ez a helyzet.

Ma már szinte áttekinthetetlenül gazdag az a módszertani irodalom, ami a gadameri hermeneutika szellemében foglalkozik a társadalomtudományi kutatásokkal. Earl Babbie például, akinek a módszertani munkáját a magyarországi társadalomtudományi képzésben sok helyen használják, a következőképpen fogalmaz: „Az objektivitás fogalmi kísérlet arra, hogy eljussunk valamihez, ami személyes érzékelésünk mögött van. Ez végső soron kommunikáció kérdése, amelyben megpróbáljuk megtalálni szubjektív tapasztalatunk közös alapját. Amikor keresésünk sikerrel jár, azt mondjuk, hogy az objektív valósággal van dolgunk.” (Babbie, 2008: 57.) Nem „jobb szerzők híján” idézek egy módszertani kézikönyvből; azt szeretném demonstrálni, hogy a huszonegyedik század elején *elemi* társadalomtudományi szinten sem tartható az idea, hogy a társadalom és a politika léte egy tőlünk független, értelmezés nélküli objektív valóság lenne, ami jól formalizált és ismétlődő módszerek alkalmazása révén ismerhető meg. „Az igazság az, hogy sem a »párthovatartozásnak«, sem a »vallási hovatartozásnak« nincs *valódi* jelentése, ha »valódi«-n a valóság valamely objektív vonásának való megfelelést értünk. [...] Csupán általunk létrehozott kifejezések, melyekhez bizonyos jelentéseket rendeltünk valamilyen célból, például társadalomtudományi kutatások folytatás céljából.” (Babbie, 2008: 137–138.) Ez a pozíció nem a tudományos megismerés alól húzza ki a talajt, mint Gajdushek véli, és sajnos sokan mások, hanem a *naiu empirizmus* vakon elkövetett tévedései alól.

Ennek kapcsán kell említenem Bretter Zoltán egyik érvét, amely szerint a diszkurzív szemlélet filozófiai túlterheltsége módszertani bizonytalanságából fakad. Ha van ilyen egyáltalán, akkor ez szerintem más tényezőre vezethető vissza. A diszkurzív szemlélet módszertana ugyanis nem kevésbé cizellált, mint a pozitivista-objektivista tudományé, s ez akkor is így van, ha hiányzik belőle a módszerfetiszizmus. Ez a túlterheltség egy külső kényszer következménye, amit jól mutat például az interpretatív-diszkurzív *szervezetelmélet* hasonló története és állapota (Gelei, 1996.). Vitapartnereink ugyanis újból és újból kétségbe vonják a szemléletünk tudományos relevanciáját, mint jelen esetben Gajduscheck is, hogy ne mondjam, filozófiai-ismertelméleti alapon érvelnek ellenünk, aminek kapcsán mi kénytelenek vagyunk elmondani, hogy történt valami a filozófiában és a társadalomelméletben mondjuk az utóbbi ötven-hetven éve, amit illene mindenkinek ismerni és figyelembe venni, aki ilyen tárgyban nyilatkozik. Az itt vitatott tanulmányom viszont éppen csak jelzi ezeket az „alapokat”, leginkább konkrét elemzéseket mutat be és értelmez. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert néha még a jóindulatú partnereink is „csak elméletet” látnak a diszkurzív szemléletben, ami, egyszerűen szólva, nem igaz állítás.

Ad 4. Mivel tanulmányom a vizsgálati objektum *lokalitását és egyediségét* hangsúlyozza, Gajduscheck szerint kétséges, hogy van-e egyáltalán „tudományos hozadéka annak, hogy [például] mi történik egy konkrét szociális intézményben.” (uo. 118.) Ugyanis egy tudományos vizsgálatnak az a célja, hogy „valami általánosat, saját magán túlmutatót tudjunk mondani a »valóságról«” (uo. 118.), nem pedig az, tenném hozzá, hogy feltárja az adott valóságdarab összetett természetét, lehetőleg minél alaposabban.

Ez a felvetés a társadalomtudományi *általánosítás* kérdését érinti, és én ismét csak álmélkodom azon, hogy vitapartnerem milyen egyszerűen elintézhetőnek tekinti ezt az összetett problémát. Ha jó értem őt, azt tekinti általánosnak, ami a sok konkrét egyesben közös elemként feltárható, merthogy ez az elem mutat túl magán az egyes dolgon. Nincs ezzel semmi baj, ha tárgyi-fizikai valóságot vizsgálunk, hiszen ez a valóságterület standard struktúrával és stabil tulajdonságokkal bír. Mi van azonban akkor, amikor élő, változó valósággal találkozunk, mint amilyen a társadalom is, amit értelmező képességekkel rendelkező egyének formálnak bizonyos keretek között szabadon? Ez esetben a szemlélődő lerögzített általánosság egyszerűen érvényét veszti. Talán elsődleges tájékozódásként használható, de a tényleges társadalmi általánosságok teremtett általánosságok. Azt értem ezen, hogy a társadalomban *általánosodások* vannak: az emberek között valamilyen oknál fogva elterjednek bizonyos minták, szokások, eszmék, hiedelmek. Nem mindaz, ami korábban közös vonásként megragadható volt, hanem ezek közül egyesek. Talán azért, mert ebbe kényszerítik bele őket, mert ez ragadta meg a képzeletüket, ezt látják hasznos-

nak, vagy mások miatt. Mindez egy végtelen folyamatban, amelyben olyan értelmezési kategóriák játszódnak a kulcsszerepet, mint a különös, a példa, a kivétel, a határ, a kommunikáció, és mások (lásd erről részletesen: Szabó, 2011: 41–56.). Ebben a kérdésben máig vívja csatáját a szemlélődő és cselekvő általánosítás. Az előbbi azt kutatja, ami mindenben benne van, az utóbbi azt szeretné tudni, hogyan terjednek el és standardizálódnak, azaz hogyan általánosodnak a társadalmi eszmék, normák, szokások. Úgy vélem mindkettő lehet tudományos, jóllehet az utóbbi igazabb és összetettebb valóságot képes feltárni.

Azt gondolom tehát, hogy igenis van tudományos értéke és hozadéka a politika diszkurzív szemléletének s a közpolitikai folyamatok diszkurzív elemzésének, mégha ez az elemzés más tudományos eredmény jegyében folyik is, mint amit vitapartnerem elfogadhatónak vél. Gajdusчек elismeri ugyan, hogy az ő általa képviselt tudományfelfogást is érik jogos kritikák, sőt az értelemadás fontosságára több jeles szerző is felhívta a figyelmet a huszadik században, írja, ám az, amit én ennek a kritikai szellemnek nevében elkövetek, az távol áll a tudománytól, hiszen dolgozatomban szemlélete „kihúzza a talajt a tudományos gondolkodás alól, [...] lehetetlenné teszi a racionális érvelést.” (uo.) Kérdezném, tényleg így van?

Ezen a ponton kapcsolódik bele a vitába Bretter Zoltán. Azt írja, hogy szerinte Gajdusчек György „a közpolitikai elemzést olyan racionális tudománynak tartja, melynek nem tiszte a politikusok szófia beszédével foglalkoznia.” (Bretter, 2013: 131.) A vitában ő a kulcsproblémának éppen a racionalitás értelmezését tartja, mert szerinte Gajdusчек ennek nevében bírálja a diszkurzív közpolitikai elemzés szemléletét és metodológiáját, s terjeszti elő saját javaslatát. Csakhogy, mutat rá Bretter, Gajdusчек összekeveri egymással az észszerű (rational) és az értelmes (reasonable) kifejezéseket. Azt írja „Az »értelmes«: univerzális, az emberi értelemnek megfelelő, logikus, általánosan érthető, bárki számára belátható, nemre, kultúrára, helyzetre való tekintet nélkül kommunikálható; az »ésszerű«: az egyén számára átlátható, egy adott szituációban érvényes, közvetlenül érthető, sajátos logikával rendelkező, aminek értelme csak egy kommunikációs folyamatban tárulkozik föl.” (uo.) Ennek következtében mindkét fogalom racionális magatartásra utal, vagyis egyik sem intuitív, érzelmi vagy mitológia fogalom.

Bretter szerint a nézeteltérés közöttünk, mármint Gajdusчек és közöttem, alapvetően abban van, amit „amit Gajdusчек nem mond ki a saját álláspontjáról, [...] és abban, ahogy kimondja a saját álláspontjának kizárólagos érvényességét. Mi az, amit – hangsúlyozom: megérzésem szerint! – Gajdusчек nem mond ki? Mindenek előtt azt, hogy a közpolitika »tudományán« belül ő a haszonelvű, benthami vétetésű, a chicagói közgazdasági iskolában csúcsra jutott és az amerikai akadémia által kanonizált, abszolút mainstreammé avatott, rational (public) choice iskola hívének tartja önmagát. Ennek eredményeként minden, ami ebbe az iskolába beszuszakolható, az elfogadható közpoli-

titaként vagy annak elemzéseként. Logikusan ebből következik aztán vitakikkének legérthetlenebb, költőinek szánt, ezért eleve nemlegesen már eleve megválaszolt kérdése: »Tudna-e [ti. Szabó] olyan közpolitikai témát mondani, amelynek diskurzuselemzését értelmesen el lehetne végezni?« Természetesen számtalan ilyen téma van, s akadnak köztük olyanok, amelyeket csak és kizárólag diszkurzív, narratív módszerekkel lehet elemezni, s olyanok, amelyek nem a közpolitika »tudományát« kanonizálni hivatott műhelyekben születnek.” (Bretter, 2014: 139.) Ezzel szemben, mondja Bretter, Szabó Márton inkább azt vizsgálja, hogy miként lehetséges olyan (diszkurzív) közpolitikai elemzést végezni, amely kilép az egyetemesen értelmesnek vélt szemlélet keretei közül, és azt a kérdést teszi fel, hogy miként és hogyan lehet adott szituációkban észszerű, a szereplők által ténylegesen felfogható közpolitikát folytatni.

4. A KÖZELEDÉSRŐL: A TUDOMÁNYOS KÖZPOLITIKAI ELEMZÉS LEHETŐSÉGE

Az éles polémia ellenére én úgy vélem lehetséges a közeledés a két tudomány-szemlélet között, pontosabban lehetséges az eltérő szempontok akceptálása, legalább is praktikusán. Gajdusчек vitairatának vannak olyan pontjai, ahol kifejezetten elfogadni látszik a közpolitikai diskurzuselemzés szempontjait. Azt írja például, hogy a racionális elemzés kudarcai nyomán kezd megfogalmazódni az a belátás, hogy „az elemzőnek el kell mozdulnia a kívülálló bölcs szerepköréből, a résztvevők közötti megegyezést segítő, facilitáló szerepkörbe. Mindez megjelenik a »hard« helyett a »soft« technikák növekvő népszerűségében. Az irányzat meghatározó, elméletileg is megalapozó munkái már a nyolcvanas évek végén megjelentek. [...] A közpolitika-elemzés belső önmozgása, a tényleges elemzés-tanácsadás szerepének megkérdőjeleződése, így mintegy belső keresletet teremtett, ami találkozhatott a diskurzus-elemzés és kapcsolódó társadalomtudományi irányzatok és módszerek jelentette kínálattal. Ebben a kontextusban a Szabó által bemutatott technikák nagyon is adekvátak.” (120. oldal)

A közeledés lehetőségét a diszkurzivitás oldaláról is fel lehet vetni. Erre Illés Gábor (2014) és Bretter Zoltán is utalt (2014: 135–137.), Pál Gábor hozzászólásának viszont ez a gerince. Úgy látja ugyanis sem én, sem Gajdusчек nem foglakoztunk komolyan a diskurzuselemzések *felhasználhatóságának* kérdésével, márpedig érdemes különbséget tenni „a *lehetségesség*, a *sziükségesség*, vagy az *érdemesség*” szintjei között (Pál, 2013: 118.) azért, hogy a találkozási pontok egyáltalán felvethetők legyenek. Ez azt jelenti ugyanakkor, hogy van olyan terület (ez a *lehetés-e* kérdése), ami felett nem érdemes vitát nyitni, szemben a másik két szemponttal, amely viszont a vitatható együttműködés terepe lehet.

A „lehetséges-e” ponttal kapcsolatban Pál Gábor határozottan fogalmaz: Az a kérdés ugyanis, hogy „»lehet-e egyáltalán (érvényes módon) alkalmazni a diszkurzív megközelítést a közpolitika világának megismerésére?«, illetve »lehet-e egyáltalán (releváns és legitim tevékenységként) közpolitikai diskurzuselemzést végezni?« [...] voltaképp nem kérdés, sokkal inkább széles konszenzussal hitelesített tapasztalati tény.” (uő. 119.) Állítását alátámasztandó Pál sorolja azokat a közpolitikai diskurzuselemzési törekvéseket, iskolákat, szerzőket és műveket, amelyeket én nem is említettem meg. Kiegészítő áttekintése során monográfiákat, kézikönyveket és tanulmányokat mutat be, demonstrálандó, hogy „a diskurzuselemzés(ek) művelhetősége a közpolitika-tudományon belül meglehetősen széles körben elismert”. (uo.) Külön ír a tudományos konferenciákon egyre nagyobb számban megjelenő közpolitikai diskurzuselemzésekről. És ami különösen figyelemre méltó: Bécsben 2013. július 3. és 5. között került megrendezésre „az a rangos nemzetközi seregszemle, amely vállalt és deklarált célja szerint kifejezetten az interpretatív közpolitika-elemzéssel foglalkozó kutatók számára biztosít fórumot. Az *8th International Conference in Interpretive Policy Analysis* címet viselő tanácskozáson nem kevesebb, mint hatvanhat panelben, több száz résztvevő tartott előadást.” (uő. 121.) A konklúzió nem kétséges: „a közpolitikai diskurzuskutatás léte, érvényessége, relevanciája és legitimitása sem kézikönyvek szerzői, sem a folyóiratok szerkesztői, sem a konferenciák szervezői számára nem kérdés; ilyen jellegű vizsgálatokat a szélesebb tudományos közösség által jóváhagyott, elismert módon lehet folytatni.” (uo.)

Egy jámbor óhajt fűznék mindehhez: bárcsak így lenne, mármint hazánkban. Egy kezemen össze tudom számolni azokat a politológusokat, akik nálunk komolyan foglalkoznak közpolitikával és közpolitikai elemzéssel, s ők is, mint Gajduschek György vitáirátában, erősen ódzkodnak a közpolitikai diskurzuskutatástól, sőt hajlamosak még a tudományból is kitessékelni művelőit. Pedig ma már a *londoni szín szindróma* átka is oldódni látszik: lehet csatlakozni a közpolitikai elemzés egyik legjelentősebb nemzetközi áramlatához, ahelyett, hogy 80-100 éves tudományos ideák szellemében fogant kutatásokat pótolunk és honosítunk. Ebből adódik a közeledés hazai két minimumfeltétele. Az egyik: ahogy mi nem tessékéljük ki a hagyományos közpolitikai elemzőket a tudomány világából, ők sem tegyék ezt velünk. A másik: el kell ismerni, hogy a közpolitika egész folyamata tudományosan vizsgálható interpretatív-diszkurzív nézőpontból, nem csak esetleg a közpolitikára vonatkozó közvélemény és az ideologikus manipulációk.

Amiről viszont hasznos vitatkozni, mert gazdagítja a közpolitika-elemzéseket, az a kérdés, hogy *miért* érdemes és *hogyan* érdemes diszkurzív kiindulópontú közpolitika-vizsgálatokat végezni. Mert nemcsak lehetséges, hanem érdemes is. Pál Gábor írja: „Szabó Márton elsősorban hat dolgot emel ki, amely miatt érdemes diszkurzív közpolitika-vizsgálatokat végezni (Szabó, 2012). Az

első a laikus tudás komolyan vételére, beszámítására és integrálására való [...] képesség, sőt, hajlam (8–9). A második a gondolkodás keretezettségére, beágyazottságára, a diszkurzív környezet, a kulturális kontextus és (általában) a tudásfeltételek meghatározó szerepére való rávilágítás (9–10, 20.). A harmadik az olyan alapvető közpolitika-tudományi kategóriák revíziójának, újraértelmezésének és felváltásának lehetősége, mint az érdek, a racionalitás, vagy éppen a szakértő (20–22, 9). A negyedik az ésszerűségek »pluralitásával«, a párhuzamosan létező, »ellentétes bizonyosságok« tényével való szembesülés és szembesítés mozzanata (22–23). Az ötödik a vizsgálatok kiterjesztése a korábban nem vizsgált összefüggésekre, így a »szervezetek működésének« »rejtett dimenzióira«, vagy »a szereplői viszonyok kontextusára« (25). A hatodik pedig a közpolitikai programok eredményes megvalósításához szükséges együttműködés, az ún. diskurzusközpont kialakításának elősegítése, előmozdítása (28–29).” (Pál, 20113: 124.) Gajduscek viszont, írja, csak egyetlen dolgot ismer el: „a közpolitikai folyamat első, kiinduló szakaszának, azaz a probléma-definiálás fázisának leírására és elemzésére való alkalmasságot.” (Pál, uo.) S rögtön hozzáteszi: mind a hét „potenciális, kiaknázható erőforrás a diszciplína számára.” (uo.)

Túl ezen, Pál arra hívja fel a figyelmet, hogy az érdemesség és a hasznosság kérdése más módon is felvethető. Ehhez három új szempontra hívja fel a figyelmet. Az első a diszkurzivitás *mértéke*, amin azt érti, hogy a közpolitikai folyamatok különböző mértékű jelentés teli aktust termelnek, ami azzal jár, hogy vannak a diszkurzív elemzés számára inkább alkalmas közpolitikai jelenségek, szemben másoknál. Egyik példája szerint „a gyűlöletbeszéd problémájának górcső alá vételét a fatolvajlás jelenségénél” alkalmasabbnak találja a diszkurzív vizsgálatra (uó. 125.). A második a diszkurzivitás *jellege*, amely ugyancsak kijelöli a hasznos és a kevésbé hasznos diszkurzív elemzési területeket. Itt azt a kritériumot kell megvizsgálni, írja, hogy az adott közpolitikára nézve „mennyiben konstitutív és mennyiben reziduális a diszkurzivitás vonása magára a folyamatra nézve, illetve mennyire meghatározóak a kommunikatív/jelentéses összetevők az adott közpolitika tényleges megformálódása szempontjából.” (uó. 125–126.) A harmadik szempont a vizsgált közpolitikai jelenség *dinamikusságának* a kérdése. Ugyanis a változó-átalakuló közpolitikai programok sokkal inkább telítettek értelmezésekkel, mint a statikus és rutinszerűen kezelt közpolitikák. Ebből adódóan a diszkurzív elemzést az „átalakulóban lévő, keletkező-elmúló közpolitikai jelenségek és jelenségcsoportok vizsgálatára érdemes igazán alkalmazni.” (uó. 126.)

Konklúziója akár az egész vita összegzése is lehet: „A közpolitikai diskurzuszvizsgálatok, bár korántsem univerzális csodaszerek, olyan távlatokat, olyan perspektívákat rejtenek, amelyek mindenképpen csak gazdagíthatják a közpolitika-tudományt.” (uo.) Ezt én is pontosan így gondolom.

IRODALOM

- Babbie, Earl (2008 [2001]): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Fordította Kende Gábor és Szaitz Márton. Budapest, Balassi Kiadó.
- Bretter Zoltán (2014): „Őrült beszéd: de van benne rendszer” Töredékes elemzések és megértő kritikák. In *Politikatudományi Szemle*, XXIII. évf., 1. szám, 131–145.
- Gadamer, Hans-Georg (1984 [1960]): *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Fordította Bonyhai Gábor. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Gajdusчек György (2012): A magyar közigazgatás és közigazgatás-tudomány jogias jellegéről. *Politikatudományi Szemle*, XXI. évf., 4. szám, 29–49.
- Gajdusчек György (2013): „Diskurzus” vagy „süket duma”? Gondolatok, megjegyzések Szabó Márton: Közpolitikai diskurzuselemzés című dolgozatához. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 1. szám, 117–127.
- Gelei András (1996): Szervezeti keret és szervezeti változás – egy értelmezési kísérlet. *Szociológiai Szemle*, 3–4. szám, 55–81.
- Habermas, Jürgen (1994): Az ész egysége hangjai sokféleségében. Fordította Adamik Lajos. In Jürgen Habermas: Válogatott tanulmányok. 309–347. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Illés Gábor (2014): Kommentár egy vitához. *Politikatudományi Szemle*, XXIII. évf., 2. szám, 111–121.
- Pál Gábor (2013): A közpolitikai diskurzuselemzés perspektívái. Hozzászólás egy vitához. In: *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf. 2. szám 117–129.
- Ricoeur, Paul (2000 [1990]) Politikai nyelv és retorika. Fordította Boda Zsolt. In: Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt szerk.: *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. 53–62. Budapest, Tankönyvkiadó–Universitas.
- Szabó Márton (1998): *Politikai tudáselméletek*. Budapest, Tankönyvkiadó–Universitas.
- Szabó Márton (2003): *A diskurzív politikatudomány alapjai*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2006): *Politikai idegen*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2011): *Politikai episztemológia*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2012): Közpolitikai diskurzuselemzés. *Politikatudományi Szemle*, XXI. évf., 3. szám, 7–31.
- Szabó Márton (2014): *A közügy politikaelmélete*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó.